

jista dotazovány na to, zda dobře plní své „mateřské povinnosti“. Ani pokud vytrvají ve vědecké práci, pravděpodobně se nedočkájí křesla v orgánech, které zásadně ovlivňují tuzeenskou vědní politiku. A i kdyby snad byly superúspěšné, mohou v Česku zapomenout na to, že by jim byla udělena prestižní cena, neboť tu historicky ještě žádná vědkyně nezískala. Ani výhled za hranice není utěšující, jelikož se Evropská komise smysluplných snah o genderové narovnání ve

vědě zřejmě vzdala. V tomto smyslu by si kniha zasloužila spíše název *Beznadějné vyhlídky*. Nevím, zda autorky zvažovaly tuto variaci na dickensovský titul, ale dovedu si představit, že by jim ji nakladatel rozmlouval. Od akademické knihy se neočekává, že se bude jednat o horor. To ovšem není vina autorek. Ty svou akademickou a politickou prací už léta přispívají k tomu, aby podmínky pro nás, které jsme se rozhodly pro vědeckou práci, byly co nejrovnější.

JAK SE DĚLÁ GENDER VE ŠKOLE A CO S TÍM – OD DEMOKRATICKÉ VÝUKY K DEMOKRATICKÉ SPOLEČNOSTI / KATEŘINA CIDLINSKÁ

JARKOVSKÁ, LUCIE. 2013. *GENDER PŘED TABULÍ: ETNOGRAFICKÝ VÝZKUM GENDEROVÉ REPRODUKCE V KAŽDODENNOSTI ŠKOLNÍ TŘÍDY*. PRAHA: SLON.

Právě vychází monografie Lucie Jarkovské, pracovnice katedry sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, jež se věnuje genderové produkci a reprodukci ve vzdělávacím procesu v České republice. Publikace stojí za pozornost (mimo jiné) proto, že se tématem zabývá z perspektivy, které dosud nebyla v českém kontextu věnována větší pozornost – z perspektivy každodenní interakce ve školním kolektivu. Kniha představuje podnětný materiál nejen pro další výzkumnice a výzkumníky, ale především pro české pedagožky a pedagogy.

Publikace seznamuje s etnografickým výzkumem prováděným v jedné školní třídě šestého ročníku české základní školy. Autorka prováděla své pozorování po deset měsíců během výuky rodinné, výtvarné a hudební výchovy, kdy doslova zasedla s žáky do lavic a také (v souladu s důrazem feministické etiky výzkumu na reciprocitu) sama odučila několik hodin místo vyučující. Kromě toho se zúčastnila i různých mimořádných akcí, jako byla vánoční besídka či rodičovské schůzky, a provedla výzkumné rozhovory s vyu-

čující a školní psycholožkou. Při své výzkumné práci vycházela z etnometodologické perspektivy a z poststrukturalistických studií dětství a genderu.

Jak už jsem se zmínila, publikace je určena především samotným vyučujícím. Nepředstavuje však zjednodušující instantní návod, jak genderově citlivě učit. Naopak klade důraz na reflexivitu, na neustálé vyhodnocování a přehodnocování vlastního přístupu k výuce a k žactvu. Genderově citlivé vzdělávání podle autorky ani nelze shrnout do nějaké fixní definice. Je rozmanité a mnohovrstevnaté stejně jako kontexty, v nichž se odehrává, a vyžaduje individuální přístup jednotlivých vyučujících jako výuka obecně. Jde spíše o to vůbec přijmout genderovou optiku a začít vnímat gender jako kategorii hodnou analýzy. Autorka si je přitom dobře vědoma toho, jak je takový úkol pro vyučující složitý. Právě proto chce podrobněji prozkoumat fungování genderu v každodennosti školního prostředí, zejména porozumět vyučujícím, proč učí takovým způsobem, jakým učí. Od lepšího pochopení těchto otázek si slibuje i větší porozumění možnostem změny.

ly přitom výhody meziuniverzitní spolupráce pro mentoringové programy. Pomáhá totiž začínajícím výzkumníkům zapojovat se do profesních sítí, poskytuje více příležitostí naučit se nové věci, rozšiřuje potenciální skupinu začínajících vědkyň a mentorek, a rozšiřuje tak celkově nabídku programu. Kromě toho se H. Fuger a M. Besson, podobně jako M. Kaiser-Belz, zaměřily na důležitost spolupráce uvnitř instituce. Upozornily na současné problémy v situaci, kdy se genderové agendy často nikdo z administrativy nechce ujmout, a zároveň ti, co ji na starost mají, bývají často v rámci instituce nesystematicky roztržštěni, což jejich práci ještě ztěžuje. Je třeba je spojit. Kladly důraz na ustavení institucionálních akčních plánů podpory genderové rovnosti, do nichž by byla začleněna i mentoringová schémata.

Personální rozvoj prostřednictvím mentoringu byl vnímán jako téma i pro soukromý sektor, tedy pro firmy, v nichž mohou najít uplatnění absolventi a absolventky doktorských programů. Právě spolupráci univerzit a byznysu se věnovala Ute Hensge, která hovořila o německé mentoringové síti Mentorinnen Netzwerk. Jedná se o společný projekt akademických institucí v Hessensku a 12 technicky orientovaných firem vedených ženami. Síť se zaměřuje na podporu studentek a doktorandek za účelem zvýšit počet žen v přírodních vědách a inženýrství a zlepšit kariérní příležitosti žen v akademii i byznysu. Pro firmy znamená zapojení do sítě motivaci pro jejich zaměstnankyně, efektivní personální rozvoj, budování mezinárodních sítí a zlepšování vlastní „image“. Díky této spolupráci získává prestiž i samotný mentoring tým, že je ustaven jako součást oficiální personální politiky.

Vzkaz pro začátečnice a začátečníky i pokročilé

Hlavním poselstvím workshopu, na němž se shodly účastnice v závěrečné diskusi, je nutnost mít ve věci genderové rovnosti podporu shora (a obecně mužské spojení) a dostatečné finanční prostředky. Je třeba tlaku ze strany státu, ne jen ze strany expertek a ex-

Hlavním cílem publikace je přispět k rozvoji genderově citlivé výuky, jež se bude snažit, aby gender děti ve škole nelimitoval. Není to však cíl jediný. Prostřednictvím pochopení dynamik školní komunikace chce poukázat na potřebu a možné cesty hlubší proměny vzdělávacího procesu obecně. Aby vedl k osobnímu i občanskému rozvoji, k otevírání možností, k emancipaci od pozic, do nichž děti společnost směřuje nejen na základě pohlaví, ale například i etnicity. Aby vzdělávací proces tím, že sám bude demokratičtější, vedl k rozvoji demokracie ve společnosti. Autorka odmítá redukci vzdělání na přípravu na budoucí povolání, na ekonomické cíle individuální i kolektivní. Citlivost k genderu a jeho promýšlení může podle jejího názoru k této změně přispět zejména proto, že pomáhá obecnějšímu porozumění sociálním nerovnostem a mechanismům jejich reprodukce.

Co konkrétně tedy mohou čtenáři v publikaci najít? V úvodní kapitole autorka představuje teoretické zarámování svého výzkumu, který je ukotven v interpretativní sociologii, seznamuje s konceptualizací genderu, dětství a vzdělávání a podává shrnující přehled výstupů vybraných genderově zaměřených výzkumů ze školního prostředí. Tato kapitola je čtenářsky nejnáročnější, avšak poskytuje výborný vhled do problematiky genderu a vzdělávání a jejich zkoumání, obzvláště pro ty, pro něž jde o téma nové. Následně se již věnuje vlastní studii. Po seznámení s „metodologickou částí“ práce, s metodami sběru dat a pojednáním o etických rozměrech výzkumu, zmapuje se čtenářem výzkumné pole, prostor školy a jejího okolí a dále se zabývá výstupy výzkumu. V rámci své analýzy uchopuje autorka téma genderové (re)produkce ze tří hlavních úhlů pohledu: 1. interakcí mezi žáky, žákyněmi a vyučující; 2. diskursu; 3. představ samotných dívek a chlapců. Těmto perspektívám jsou věnovány samostatné kapitoly. Nyní představím jejich hlavní zjištění.

V kapitole „Školní třída pod genderovou lupou“, věnované interakcím, autorka ukazuje, jak se na první pohled jas-

ná linie mezi maskulinním a femininním začíná komplikovat a rozpíjet, jakmile se začneme dívat na komunikaci ve třídě pozorněji. Maskulinní a femininní identity jsou spíše rozmanité než jasně definovatelné a ohraničitelné a charakteristiky běžně spojované jen s jedním pohlavím se vyskytují i u dětí pohlaví opačného. Autorka se proto zabývala tím, jak dochází k neviditelnosti těchto rozmanitostí a k udržování představy o jasně oddělených kategoriích chlapec/muž – dívka/žena. Jednou z identifikovaných „strategií“ je neschopnost si odlišností všimnout a interpretovat je způsobem, který se neshoduje s tradiční představou o genderovém uspořádání světa. Jevy, které tento řád narušují, jsou nevědomě přehlíženy, zatímco jevy, které jej potvrzují, jsou naopak zdůrazňovány. Takto si například chlapci za své zlobení vyslouží větší kázeňské postihy než dívky, jejichž zlobení nekonvenuje s představou, že dívky jsou poslušné, a je proto více přehlíženo. Chlapci si tak mohou zhoršovat studijní výsledky, zatímco dívkám je upírána pozornost. Ukazuje se tedy, že absence genderové reflexe ve výuce může negativně ovlivňovat rozvoj dětí.

Kapitola „Moc a bezmoc v diskursu: Analýza hodin sexuální výchovy“ zaměřená na reprodukci genderově stereotypní kultury prostřednictvím diskursu se věnovala zejména silné hierarchizaci maskulinního a femininního. Hierarchizace se projevovala například v pozitivním hodnocení chlapeckého zlobení jako něčeho přirozeného a férového, co nijak neškodí harmonii kolektivu, zatímco dominance dívek ve třídě popisovaná jako „intrikářství“ byla vnímána jako jednoznačně negativní. Hodiny sexuální výchovy představovaly v tomto směru obzvláště zajímavý analytický materiál, neboť přestože jejich hlavní náplň sestávala z témat spojených s reprodukcí (menstruace, početí, porod), ženy a jejich orgány nevystupovaly v aktivní roli na rozdíl od mužů a jejich orgánů. Ženské tělo bylo jen pasivní kulisou pro mužskou akci. Zažitý diskurs se ukazoval jako největší nepřítel snah o genderově netradiční výklad, neboť v jeho

pertů. Mají-li být mentoringové programy efektivní, nelze je dělat tak říkajíc „na koleně“. Pak není ani možné ukázat, že fungují, že mají svůj potenciál. A skutečně, jak bylo možné během workshopu vypořádat, většina prezentovaných programů byla zahájena především díky finanční podpoře ze strany státu (ministerstev či národních grantových agentur) a koordinátorství mentoringových programů tak bylo ustaveno jako práce na plný úvazek, jež vyžaduje adekvátní kvalifikaci.

V tomto směru byl pro českou účastnici workshop poněkud deprimujícím zážitkem. Lze si představit, že by například Grantová agentura ČR podpořila celouniverzitní či celorepublikové mentoringové programy pro ženy, jestliže se donedávna zdráhala změnit pravidla, jež vedla k nepřímé diskriminaci mladých výzkumnic, které v době řešení grantu otěhotní? Nebo že by univerzity a výzkumné instituce ustavily samostatné pracovní pozice pro koordinátorky a koordinátory mentoringových programů? Prozatím asi těžko.¹ Na českých univerzitách není dosud standardní součástí jejich organizační struktury ani kancelář pro rovné příležitosti či genderovou rovnost, která představuje hlavního aktéra při zřizování mentoringových programů na zahraničních univerzitách.

Zároveň však bylo podnětné zjistit, jak pestré formy a cílové skupiny mohou mentoringové programy mít. V tomto ohledu jsem se shodla s přítomnými Italkami, že tato informace pro nás byla největším přínosem účasti na workshopu, neboť v ČR podobně jako v Itálii není na pořadu dne diskuse o udržitelnosti programů, nýbrž o tom, jak s nimi teprve začít. Osobně jsem měla pocit, že během prezentací neposlouchám o programech a akademickém prostředí ze „sousedství“, ale z jiné galaxie, vzhledem k tomu, že v českém prostředí jsme zvyklí na kreativitu, která se ubírá spíše opačným směrem, tedy na vysvětlování, proč opatření na podporu genderové rovnosti není možné zavádět, nebo ještě častěji na dokazování, že strukturální překážky genderové rovnosti ve vědě neexistují. V takovém případě by však bylo české vědecké prostředí v zahraničí nevídaným unikátem. Bohužel, to zřejmě ne-

rámci se pro jiný popis velice obtížně hledají adekvátní slova a alternativní metafory.

Poslední kapitola „Gender fiction“ se věnovala představám dívek a chlapců o jejich vlastní genderové identitě a identitě opačného pohlaví (byli vyzváni, aby napsali, co by se stalo, kdyby byli dětmi opačného pohlaví), o jejich dospělosti (měli popsat, co budou dělat, až jim bude třicet let) a interpretacím genderově subverzivní feministické pohádky. Tato kapitola přinesla z mého (i autorčina) pohledu zjištění, které je nejen nejzajímavější, ale především představuje největší potenciál pro genderově citlivou výuku a obecně pro proměnu přístupu k představám o genderu ve společnosti. Děti ve svých výpovědích nepracovaly s genderem jako s přirozeností (jací kluci a holky jsou), ale spíše jako s normou (co musí), což vytváří prostor pro diskusi o původu a smyslu takových norem.

Musím konstatovat, že kniha, v souladu s tím, co avizovala ve svém úvodu, rozhodně není nějakým zjednodušujícím desaterem. Jedná se o velice precizní hloubkovou studii, která odkrývá jemné mechanismy genderové (re) produkce ve vzdělávacím procesu a poukazuje na využitelnost těchto zjištění v pedagogické praxi. Poskytuje inspiraci pro zamyšlení se nad vlastní pedagogickou prací. Pro tuto inspiraci slouží kromě vlastního výzkumu také četné odkazy na další české i zahraniční studie či populárně naučné texty (např. eseje o možnostech pozitivního vyprávění o ženském těle). Autorka se nesnaží generalizovat na příkladu případové studie jedné třídy. To však neubírá její práci na síle. Díky čtivému přístupnému jazyku a konkrétním příkladům ze školní výuky může být navíc přínosná nejen pro výzkumníky a vyučující, ale i pro rodiče, neboť si v ní téměř každý může najít něco, co zná z vlastní zkušenosti. Škoda jen, že autorka provedla pozorování pouze v hodinách jedné vyučující a tří předmětů, pro které je navíc typické, že je děti vnímají spíše jako oddychové. Určitě by stálo za to podívat se, jak to chodí v hodinách méně

diskusních a navíc genderově silně konotovaných, jako je matematika nebo fyzika, a jak komunikují s žáky vyučující muži v porovnání se ženami.

Na publikaci je sympatický také osobní přístup autorky, která se nebojí čtenářům odhalit různé úvahy, pochybnosti a nesnáze, jež výzkum i samotné psaní knihy provázely. Touto „zpovědí“, jež se prolíná napříč celou publikací, ale zejména je obsažena v kapitole věnované metodologickým poznámkám, se kniha stává velice zajímavou zejména pro začínající výzkumnice a výzkumníky. Tento osobní reflexivní přístup přispívá i k naplnění ambice publikace být přínosem pro výuku na základních a středních školách. Autorka nesklouzává k mentorování, které může vyučující spíše odrazovat, ale naopak dává najevo, že si je (i na základě vlastní pedagogické zkušenosti) vědoma toho, jak těžká je snaha o změnu vlastního přístupu k výuce a vzdělávací praxe obecně. Zároveň i odkazy na širší kontext vzdělávání, včetně rétoriky národní politiky či obrazů mužů a žen v médiích, připomínají, že vyučující se pohybují v určitém rámci, v němž je složité změny prosazovat.

Širší společenský kontext se do studie dostává i tím, že autorka přihlíží i k jiným kategoriím než jen k genderu. Gender sice představuje hlavní analytickou kategorii, ale vedle ní je věnována pozornost i etnicitě, věku, sociální třídě a jejich vzájemnému působení a posilování při utvrzování stávajícího společenského řádu. Autorka upozorňuje, že zejména ve vzdělávacím procesu je nutné, aby s těmito kategoriemi nebylo nakládáno jako s individuálními charakteristikami dětí, nýbrž jako s charakteristikami sociální struktury. Jako obzvláště silná se ukázala vzájemná dynamika genderu a sociální třídy. Jelikož pro její zevrubnější sledování nebylo v této publikaci místo, autorka se jí chce více věnovat v další výzkumné práci. Pokud ji pojme tak jako sledování genderové reprodukce v každodennosti školní třídy, máme se na co těšit.

bude ten pravý důvod, proč zde na proaktivní politiky genderové rovnosti téměř nenarazíme. A těm, kteří tak často argumentují nepřenosností cizí praxe do českého kontextu, bych doporučila podívat se na tu pestrou nabídku, která v zahraničí existuje, a pokusila se z ní vybrat to nejprezentsnější. Jak ukázaly účastnice workshopu, když se mentoring podaří založit, má sladké plody – pro účastnice a účastníky i instituce. Pro Vaši inspiraci přikládám výčet mentoringových programů prezentovaných během workshopu s adresami jejich webových stránek a přikládám tipy na dvě publikace sítě eument. První představuje příručku pro zakladatele mentoringových programů v akademickém prostředí a druhá se věnuje práci s mentorkami a mentory a možnostem strukturální změny institucí.

Publikace sítě eument

Establishing Mentoring in Europe. Strategies for the promotion of women academics and researchers

Ed. eument-net, Fribourg 2008.

Mentoring for change. A focus on mentors and their role in advancing gender equality

Ed. eument-net, Fribourg 2011.

Univerzitní mentoringové programy

Bayern Mentoring <http://www.frauen-fh.de/frauenprogramme/mentoring.html>

Dorothea Schlözer Mentoring Program <https://www.uni-goettingen.de/en/361579.html>